

INTERDISCIPLINARNI KARAKTER ISTRAŽIVANJA U EKONOMICI NAOBRABE

Vinko BARIĆ
Ekonomski fakultet, Zagreb

UDK: 37.014.543
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. 9. 2001.

Autor u radu raspravlja o složenom fenomenu međuovisnosti u sustavu ekonomskih znanosti. Posebnu pozornost daje interdisciplinarnom karakteru istraživanja u ekonomici naobrazbe. Premda se termin "povijesni razvoj" teško može povezati s duljinom postojanja ekonomike naobrazbe, stajališta o međuovisnosti ostvarenog dohotka (bogatstva) i odgovarajućeg stupnja naobrazbe nacije nalazimo u radovima klasikâ ekonomske misli. Značajan zaokret u istraživanju ekonomike naobrazbe započinje pojavom teorije ljudskog kapitala. Uz analizu doprinosa naobrazbe gospodarskom rastu, ova teorija naglašuje monetarne i nemonetarne koristi od nje. Naobrazba je oblik ljudskog kapitala: on je ljudski, jer postaje dio čovjeka, a kapital jer je izvor budućih zarada. Istraživanja u ekonomici naobrazbe u novije vrijeme usmjeruju se na nekoliko područja. Analiza se usmjeruje prema pitanju pravednosti i efikasnosti u financiranju naobrazbe. U tom smislu u većini zemalja postavlja se problem podjele troškova naobrazbe između pojedinca i države, uz nužne instrumente postvarenja sintagme "jednakosti šansi u naobrazbi". Socijalizacija funkcije naobrazbe, kao sljedeće područje istraživanja u ekonomici naobrazbe, objašnjava međuovisnost društvenih odnosa u naobrazbi i stanja na tržištu rada. U razvijenim tržišnim ekonomijama potrebno je učiniti značajne napore prema efikasnijem uključivanju svih školovanih pojedinaca u svijet rada. Završni dio rada obrađuje istraživačke napore hrvatskih znanstvenika na području ekonomike naobrazbe.

Vinko Barić, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Trg J. F. Kennedyja 6, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: vinko.baric@zg.hinet.hr

Rastući stupanj međuovisnosti u procesu socijalnog i gospodarskog razvitka u svijetu potaknuo je interdisciplinarna fundamentalna i primijenjena istraživanja. Ona povezuju sadržaj-

je različitih znanstvenih područja. Tako je i s istraživanjima socijalnog i gospodarskog razvitka. Problemi razvitka društva/gospodarstva poistovjećuju se s onima u funkcioniranju ljudskog organizma. Slijedom toga određuju se i "terapeutske metode" kojima je cilj uspostaviti sklad u socijalnom, gospodarskom i medicinskom smislu. Stoga i termin "integrativne znanosti" dobiva svoj puni smisao.

Opća umreženost svih znanstvenih područja i znanstvenih disciplina nije mimošla niti edukacijske discipline. Premda praksa djelovanja istraživača u području edukacijskih disciplina govori o pretjeranoj podijeljenosti i isključivosti pojedinih disciplina, zajednički presjek i komplementarni karakter istraživanja svjedoče sasvim suprotno. Da bi se eliminirao utjecaj prakse samodovoljnosti i isključivosti, svaki istraživač treba imati primjereni stupanj "zaraze" idejom interdisciplinarnosti.

Utvrđivanje mjere i područja komplementarnosti u sustavu edukacijskih disciplina znači pronalaženje onih mjesta koja ih povezuju.

Prvo zajedničko obilježje edukacijskih znanosti jest njihov doprinos društvenoj pripremi rada. Svaka posebno i sve zajedno, edukacijske discipline imaju zadatak prenijeti domete znanosti i znanstvenih istraživanja što širem krugu ljudi. Na taj način rezultati istraživanja ne (p)ostaju vlasništvo uskog kruga ljudi; naobrazba zbog toga zaslužuje naziv javnoga dobra. Edukacijske discipline, svaka na svoj način pripremaju pojedinca za radni proces, bilo onaj u materijalnoj proizvodnji bilo pak u području socijalne infrastrukture. Utječući na kvalitetu radnog *inputa*, edukacijske se discipline javljaju kao bitan čimbenik povećanja društvene produktivnosti rada i kao kvalitativni faktori ukupnog razvitka.

Primjereno rečenom, moguće je ukratko sistematizirati ekonomske i socijalne funkcije edukacijskih disciplina. U ekonomske funkcije spadaju: (1) uloga edukacijskih disciplina u podizanju kvalitete gospodarskog i socijalnog razvoja, (2) uloga edukacijskih disciplina u podizanju svekolikog blagostanja školovanog pojedinca. Istovremeno, skupinu socijalnih funkcija edukacijskih disciplina čine: (1) uloga edukacijskih disciplina u formiranju kreativnog i slobodnog pojedinca, (2) uloga edukacijskih disciplina u oblikovanju društvenih vrijednosti i (3) uloga edukacijskih disciplina u humanizaciji društvenih odnosa.

Isticanje tih karakteristika edukacijskih disciplina u uskoj je vezi s njihovom komplementarnosti i interdisciplinarnosti. Za ekonomiku naobrazbe posebno su značajna područja istraživanja sociologije naobrazbe koja se odnose na proces socijalizacije (integriranja pojedinca u društvo) i enkulturacije (sposobnost usvajanja kulturnih vrijednosti pojedinog društva).

Ako naobrazba ne ispuni spomenute temeljne funkcije, na razini društva javljaju se određeni – veći ili manji – troškovi koje generiraju pojedinci asocijalnog ponašanja. Dualizam funkcije naobrazbe (potreba primjene različitih metoda socijalizacije pojedinca, s jedne strane, i rastući troškovi koje generiraju efikasne metode naobrazbe, s druge strane) treba rješavati kroz primjerenu izobrazbenu politiku. Ona pak podrazumijeva pronalaženje optimuma između *inputa* u naobrazbu i željenog izobrazbenog *outputa*.

Sljedeće područje komplementarnosti odnosi se na značajnu povezanost ekonomike naobrazbe i sociologije rada. Polazeći od temeljnih ciljeva istraživanja sociologije rada (rad kao društvena kategorija, odnosi među ljudima u procesu proizvodnje, odnos radnog i slobodnog vremena), ekonomika naobrazbe nalazi svoj direktni interes za rezultate istraživanja u ovoj znanstvenoj disciplini. On se povezuje s kategorijom permanentne izobrazbe, ekonomikom slobodnog vremena i općenito s racionalnijom upotrebom pojedinčeva vremena.

Ako se izobrazbeni proces shvati kao sektor proizvodnje znanja, tada se nužno trebaju uvažavati načela i sadržaji onih znanstvenih disciplina koje čine cjelinu "sektora proizvodnje znanja". Tu se, prije svega, misli na čitav niz edukacijskih disciplina (pedagogija, didaktika, andragogija, specijalna pedagogija, visokoškolska pedagogija, psihologija). Njihovo pojedinačno i simultano djelovanje pomaže usvajanju potrebnih znanja koja su nužna da bi naobrazba ostvarila svoje temeljne ciljeve. Ostvarivanje tih ciljeva u uvjetima sve naglašenijih promjena u socijalnoj i gospodarskoj sferi funkcija je primjerene nove izobrazbene tehnologije i specijalne metodike primjerene pojedinim stupnjevima naobrazbe i znanstvenim disciplinama.

S obzirom na to da se u osnovi djelovanja edukacijskih disciplina nalazi tzv. realni fenomen (predmet istraživanja pojedine edukacijske discipline) i tzv. financijski fenomen (ekonomski aspekti i problem financiranja), posebno mjesto u sustavu edukacijskih disciplina zauzima ekonomika naobrazbe. Razvojni put ove edukacijske znanstvene discipline i suvremena problematika potvrdit će spomenutu interdisciplinarnost i međuovisnost sustava edukacijskih disciplina s ostalim segmentima kompleksne društvene podjele rada.

TEMELJI SPOZNAJE O STUPNJU ZRELOSTI EKONOMIKE NAOBRAZBE

Sazrijevanje pojedine znanstvene discipline zahtijeva uvažavanje nekoliko bitnih stupnjeva: prvi stupanj karakterizira prikupljanje činjenica i njihova prva sistematizacija, drugi stupanj ima logičko-analitički karakter, a treći stupanj karakterizira jedinstvo kvalitativnih i kvantitativnih metoda znanstvene spoznaje (Dobrov, 1969.).

U slučaju ekonomike naobrazbe potrebno je istaknuti stalnorastući broj znanstveno-istraživačkih radova, pomak u primjeni znanstveno-istraživačkih metoda (metode kvantitativne analize i modelski pristup analizi efekata od ulaganja u naobrazbu), pojava novih autora na prostorima gdje se uloga naobrazbe promišljala više kroz stanje svijesti nacije i ideologije, a manje kao realan fenomen u procesu gospodarskog i socijalnog razvoja. Sve navedeno može se smatrati dijelom procesa sazrijevanja ekonomike naobrazbe kao respektabilnog segmenta praktične ekonomske znanosti.

Na razvoj ekonomike naobrazbe podjednako su i simultano djelovali procesi u djelatnosti naobrazbe i vrlo dinamične promjene njezina okruženja. Pred naobrazbu su se u posljednjih pedesetak godina postavljale različite zadaće. Znanje kao temeljni proizvod naobrazbe sve više je zaostajalo za naraslim promjenama u procesu svekolikog razvoja. Naobrazba je, snagom svojega unutrašnjeg ustroja i dinamikom samopoboljšanja, teško pratila sve uži vremenski horizont gospodarskih i socijalnih promjena. Stoga je znanost o naobrazbi sve češće isticala krizu izobrazbe i, u skladu s tim, potrebu njezine reforme. Reforma se javlja kao izraz temeljitih promjena u samome sustavu, pri čemu su sve njegove varijable podvrgnute propitivanju.

Promjene u bližem i daljnjem okruženju primarno se odnose na promjene u tehnološkom razvoju i na promjene na tržištu rada. Dinamične tehnološke promjene suzile su vremenski horizont u kojem je moguće realno planirati potrebni opseg i strukturu zaposlenosti; tržište rada sve više traži izobrazbeni profil fleksibilnog specijalista te veću prostornu i profesionalnu mobilnost zaposlenih i nezaposlenih. Naobrazba, uz ostale, treba i mora pomoći u ostvarivanju ovih značajnih ciljeva iz područja politike zapošljavanja.

Premda se termin "povijesni razvoj" teško može povezati s duljinom postojanja ekonomike naobrazbe, stajališta o međuovisnosti ostvarenog dohotka (bogatstva) i odgovarajućeg stupnja naobrazbe nacije nalazimo u radovima klasika ekonomske misli. Oni su preteča novijih, modernijih stajališta o uzrocima gospodarskog rasta.

Interes za izučavanje utjecaja naobrazbe na bogatstvo nacije i pojedinca nalazimo još u radovima Adama Smitha, prvog velikog predstavnika britanske klasične škole. On u svojem vehementnom radu, "Istraživanje o prirodi i uzrocima bogatstva naroda", 1776. godine ističe: "Stjecanje takvih sposobnosti, uzdržavanjem onoga koji to stječe za vrijeme svoga školovanja, studija ili naukovanja, uvijek predstavlja stvaran trošak koji se fiksira ili ostvaruje, kao takav, u njegovoj osobi. Te sposobnosti kao što čine dio njegova bogatstva, ta-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

ko isto čine dio bogatstva društva kojem oni pripadaju" (Smith, 1937.: 265). Na tragu i danas valjanih stajališta jest i anegdota o obilježavanju dvjestogodišnjice najpoznatijega djela Adama Smitha, 1976. godine. Na skupu velikih svjetskih povjesničara ekonomske misli predstavnici domovine velikana klasične ekonomske misli istaknuli su važnost Škotske odnosno Engleske u njegovu stvaranju. Francuzi su na to uzvratili da se velikan i njegovo djelo ne bi pojavili da Smith nije tri godine boravio u Francuskoj i družio se s francuskim filozofima (Diderot, D'Alembert) i fiziokratima (Quesnay i Turgot). I ova pošalica pojašnjava činjenicu o nužnoj prostornoj mobilnosti učenih pojedinaca radi općeg napretka naobrazbe i znanosti, koja se u dvadeset i prvom stoljeću javila na sličan način.

I sljedeći pripadnik klasične engleske ekonomske škole, John Stuart Mill, može se smatrati pretečom današnjih istraživača naobrazbe kao čimbenika ekonomskog razvitka. Širina njegovih pogleda, dana u djelu *Principles of Political Economy*, 1848., očituje se u povezivanju efekata koje naobrazba daje društvu i potrebe državne intervencije u nju. Pojedinaac, prema Millu, nije dovoljno sposoban prepoznati koristi od naobrazbe, a niti platežno sposoban da bi "kupio" određenu količinu naobrazbe. Stoga je država mora osigurati svakom pojedincu.

Alfred Marshall, osim što je zaslužan za razlikovanje ekonomske teorije (politička ekonomija) od ekonomske prakse (ekonomika), smatra se nesuđenim osnivačem ekonomike naobrazbe. U svojem najvažnijem radu, *Principles of Economics*, 1890., između ostalog naglašava dugoročni karakter efekata ulaganja u naobrazbu. Za njega je posebno važan primjeren raspored troškova naobrazbe između roditelja i države. Pojedincima treba pružiti šansu za izobrazbu. Ove ideje i danas su veoma značajne i aktualne, tako da je Mark Blaug, najvažnije ime ekonomike naobrazbe, ustvrdio kako je prava šteta što se u dvadesetom stoljeću nisu uvažavale spoznaje marshalijanske ekonomske škole glede efekata koje naobrazba proizvodi u procesu razvoja društva. Tada bi se i godinom osnivanja ekonomike naobrazbe smatrala 1890., a ne 1960.

Dakako da je i daljnji razvoj ekonomske misli obilježen određenim promišljanjima u svezi s ulogom naobrazbe u procesu razvoja (na primjer, Colin Clark u radu *The Condition of Economic Progress*, 1940., uz utvrđivanje trosektorske podjele zaposlenosti, prvi je put uveo termin "bijelih ovratnika", što se usko veže za podjelu radnika prema kriteriju naobrazbe i vlasništva). Ipak, *istraživanja uzroka gospodarskog rasta* postaju ključna za prvu polovicu prethodnog stoljeća. Ekonomska znanost značajno se okreće kvantitativnim metodama ekonomske analize. Premda su prethodnici velikih znanstvenika ekonom-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

ske misli dvadesetog stoljeća dali naslutiti da, uz klasične čimbenike gospodarskog rasta, postoje i oni čimbenici koje nije uvijek moguće precizno odrediti, proteklih pedesetak godina učinjeni su značajni naponi ne bi li se razlika između *inputa* i *outputa* preciznije kvantificirala. Uvođenje pojma tehničkog napretka i analiza njegova utjecaja na gospodarski rast i razvoj značajna su prekretnica za pokušaj uključivanja naobrazbe u proizvodnu funkciju. U tom smislu se kao obrazac pojašnjenja značenja tehničkog napretka za gospodarski rast i razvoj koristila poznata Cobb-Douglasova proizvodna funkcija, homogena proizvodna funkcija prvog stupnja. Varijable *inputa* tako su raspoređene da odražavaju ulogu pojedinih čimbenika u stvaranju *outputa* (nacionalnog dohotka). U agregatnoj proizvodnoj funkciji Cobb-Douglasova tipa ostao je dvojen doprinos onih faktora čija analitička raščlamba nije dala previše svjetla. To je reziduum, odnosno kvalitativne promjene u *inputima* kao što su naobrazba, zdravlje i ostali oblici socijalne infrastrukture. Korišteni sinonimi, kao što su treći faktor, mjera neznanja o uzrocima gospodarskog rasta, kvalitativni faktori gospodarskog rasta, svaštarski – heterogeni termin, tek su dio poteškoća nemonetarnog izraza djelovanja tih faktora. Kompleksnost cijeloga problema angažirala je mnoge znanstvenike koji su o njemu imali različita stajališta. Ipak, većina stajališta najznačajniju ulogu u dinamičnijem rastu *outputa* u odnosu na promjene *inputa* pridaje naobrazbi i ostalim kvalitativnim faktorima razvoja. Tako na primjer, Abramovitz, istražujući odnos porasta *inputa* u odnosu na porast *outputa* (nacionalnog dohotka) u Sjedinjenim Američkim Državama u razdoblju od 100 godina, utvrđuje porast faktorskog udjela od 44%, a neto nacionalnog proizvoda čak od 175% (u: Rosenberg, 1971.: 116.). Ističući pri tome sve poteškoće koje se javljaju u kvantifikaciji doprinosa pojedinih faktora *inputa*, on o razlici porasta *inputa* i *outputa* govori kao o mjeri našega neznanja o uzrocima gospodarskog rasta, ali ne ispušta iz vida činjenicu utjecaja stručnosti i sposobnosti upravljanja kao temeljne odlike radnog faktora.

Najiscrpniju klasifikaciju izvora gospodarskog rasta dao je Denison u svojem radu *Classification of Sources of Growth*. On polazi od kvantitativne i kvalitativne komponente gospodarskog rasta. Prva govori o potrebi mjerenja faktora rada i faktora kapitala. Opseg i struktura radnog faktora jednako su važni kao i veličina faktora kapitala za veličinu *outputa*. Zbog toga dijeli zaposlene na zaposlene u javnom sektoru i zaposlene u materijalnoj proizvodnji. Da bi se postigao optimalni *output*, na *input* rada može se djelovati različitim mjerama (investicijama u naobrazbu i stručno usavršavanje, poticanjem zdravlja stanovništva, poticanjem prostorne i profesionalne mo-

bilnosti zaposlenih). Komponenta kapitala razmatra se u kontekstu različitih mogućnosti vlade i poduzetnika glede postizanja veće efikasnosti upotrijebljenog kapitala.

Za ekonomista, posebice onoga koji se bavi ekonomikom naobrazbe, mnogo je značajnija kvalitativna komponenta ili komponenta *outputa* po jedinici *inputa*. Denison smatra kvalitativnu komponentu ključnim izvorom gospodarskog rasta. U praksi se često javlja neprimjereno odstupanje stvarne alokacije ljudskih i materijalnih resursa od potrebne i očekivane. U ljudskih resursa to znači da pojedinci s određenom količinom naobrazbe i vještina trebaju biti odgovarajuće raspoređeni na pojedina radna mjesta. Svako odstupanje od optimalnog rasporeda radnika vodi suboptimalnom nacionalnom dohotku. Denison se zalaže za veću mobilnost radnih resursa, ali i manju diskriminaciju prilikom zapošljavanja i stručnog usavršavanja. Znanje je poseban resurs koji je podložan gubitku vrijednosti. Stoga se moraju pravodobno poduzimati različite akcije (ulaganja) u smjeru istraživanja, naobrazbe i različitih oblika stručnog usavršavanja.

Značajan zaokret u istraživanju ekonomike naobrazbe počinje pojavom mnogobrojnih teoretskih i empirijskih istraživanja korelacije između ostvarenog dohotka i odgovarajućeg stupnja naobrazbe. Povijesno gledajući, prije spomenuta razglabanja o utjecaju izobraženog pojedinca na povećanje bogatstva i blagostanja nacije sada se stavljaju u kontekst kompleksnog doprinosa ljudskog faktora ostvarivanju ciljeva gospodarskog i socijalnog razvoja. U analizu faktora koji doprinose gospodarskom rastu, ali i rastu zarada zaposlenih, uvodi se pojam "ljudskog kapitala" (*human capital*). Čikaška škola i njezin glavni predstavnik, nobelovac Theodore W. Schultz, smatraju se osnivačima moderne ekonomike naobrazbe, a 1960. godinom kada se ekonomika naobrazbe postupno uvodi u sadržaje sveučilišnih studija. Dotada se kao znanstveni predmet interesa javljaju uglavnom efekti ulaganja u materijalne proizvodne faktore. Dokaz ovome jest i nepostojanje sredene statistike ljudskih resursa u većini zemalja – barem ne u obliku detaljne statistike izobrazbene i kvalifikacijske strukture zaposlenih i nezaposlenih. Stoga se pojedini autori s područja ekonomike naobrazbe (Bowman, 1974.: 490.) zalažu za stvaranje relevantne statistike ljudskih resursa kako bi se "revolucija" investicija u ljudski faktor što bolje odvijala. Metodološka manjkavost nacionalnog računovodstva većine zemalja očituje se u činjenici da se u komponenti potrošnje tretira samo kapital, dok se komponenta ljudskih resursa uopće ne spominje. Ne treba posebno spominjati da se komponenta ljudskih resursa javlja kao dio tehnološke relacije u stvaranju *outputa*.

Temeljne zasluge tvoraca teorije ljudskog kapitala odnose se na nekoliko ključnih i za naobrazbu posebno značajnih područja.

Prvo, do 1960. na naobrazbu se gledalo uglavnom kao na potrošno dobro, pa se iz toga izvedena potražnja za njom smatrala posljedicom visine školarine, obiteljskog naslijeđa u pristupu naobrazbi, visine dohotka obitelji i slično. Teorija ljudskog kapitala polazi od stajališta da je za ocjenu veličine potražnje naobrazbe bitan odnos troškova (direktnih i indirektnih – oportunitetnih) te zaradâ koje se javljaju u sadašnjosti i u budućnosti. Isto tako, potražnja za naobrazbom može se pojačati ako se veća količina naobrazbe pojedinca javi kao šansa većih nemonetarnih koristi.

Drugo, rashodi za naobrazbu ne smatraju se komplementarnim ostalim rashodima u materijalne oblike investicija; naprotiv, oni su njihov supstitut. Rekli bismo starim narodnim izričajem: bolje znanje nego imanje! Ova spoznaja značajno je potaknula rast ulaganja u naobrazbu u visokorazvijenim zemljama, kako na mikro– tako i na makrorazini.

Treće, na ulaganja u ljudske resurse (ne samo u naobrazbu!) potrebno je primijeniti uobičajene kriterije ocjene efikasnosti. To znači da se eventualna investicija u naobrazbu treba uspoređivati s alternativnim mogućnostima ulaganja u druge kapitalne objekte ili pak štednju u banci. Ovdje se otvorilo pitanje ocjene efikasnosti ulaganja u naobrazbu sa stajališta pojedinca i sa stajališta društva. Viša stopa efikasnosti sa stajališta pojedinca posljedica je mnogo jednostavnije računanice troškova i koristi. Sa stajališta društva izračun je mnogo složeniji zbog drugačijeg karaktera troškova i koristi na globalnoj razini. U tom smislu Becker vrši istraživanja o rentabilnosti ulaganja u naobrazbu. Njegovi rezultati, koji se odnose na stanje u Americi, govore da su investicije u srednju naobrazbu isplativije u odnosu na one u visoku naobrazbu (Becker, 1964.).

Četvrto, jednakost šansi i sloboda naobrazbe postaju supstitut rigidnoj tržišnoj logici pristupa naobrazbi. Kao što ćemo kasnije vidjeti, dilema o besplatnoj naobrazbi i jednakosti šansi u školovanju na početku trećeg tisućljeća dobiva novu dimenziju.

Peto, uz uvažavanje postojanja raznih stupnjeva formalne naobrazbe, sve se veći naglasak stavlja na opći i specifični *job training* te na permanentnu izobrazbu. Tržište rada bitno je izmijenjeno, tako da se dulje zadržavanje na poslu usko veže za razne oblike neformalne izobrazbe za koju su podjednako zainteresirani rad i kapital.

Na koncu razglabanja o teoriji ljudskog kapitala, istaknimo nekoliko značajnih misli T. W. Schultza glede shvaćanja pojma ljudskog kapitala.

Naobrazba je oblik ljudskog kapitala: on je ljudski, jer postaje dio čovjeka, a kapital, jer je izvor budućih zarada. Međutim, investicije koje se poduzimaju u području raznih oblika naobrazbe nisu jedini izvori povećanja ljudskih sposobnosti. Tu su još investicije u zdravstvo (Schultz se okušao i u analizi ove kvalitete ljudskih resursa!) te u migracije pojedinaca radi boljih uvjeta zapošljavanja.

Iz ovih naznaka teorije ljudskog kapitala mogao bi se pogrešno izvući zaključak o svemoći naobrazbe. Kasniji kritičari temeljnih postavki čikaške škole ukazuju na određene probleme. Zarada se ne mora uvijek javiti kao posljedica stupnja naobrazbe pojedinca. Problem "sposobnosti" može umanjiti značenje uloge naobrazbe. Nadalje, duljina uživanja koristi od na-obrazbe mora biti u prihvatljivu odnosu s njezinim troškovima. To je sigurno jedan od razloga uobičajene životne dobi ulaska pojedinca u visokoškolsku naobrazbu. Diskriminacija u pristupu naobrazbi može se javiti kao jedan od elemenata koji umanjuje koristi od izobrazbe na mikro- i makrorazini.

GDJE SMO DANAS U EKONOMICI NAOBRABE?

Dosadašnji opis nastanka ekonomike naobrazbe ukazuje na činjenicu da je ona bila zamišljena kao specijalizirana grana ekonomike i kao odvojeno područje edukacijskih studija. Kao takva ona je postigla svoje temeljne ciljeve. Na vrhuncu svojega razvoja sedamdesetih godina, prema većini autora, ispunila je svoje zadaće: izračunan je kvantitativan doprinos naobrazbe ekonomskom rastu, istražene su odrednice pristupa društvene potražnje za naobrazbom, pristupa potrebama za ljudskim potencijalima te analizirane stope povrata na individualnoj i društvenoj razini.

Područje istraživanja ekonomike naobrazbe danas je određeno vrlo dinamičnim promjenama njezina okruženja. Rastući problemi nezaposlenosti (stagflacije i slumpflacije) i prijeteci viškovi visokoobrazovanih pojedinaca te promjene na tržištu rada odredili su nove oblike i sadržaje naobrazbe. Njima je, svakako, potrebno dodati i krah teorije i prakse države blagostanja kao izraz svojevremene težnje da se (besplatno!) naobrazba približi što širem krugu pojedinaca. Bez obzira ne sve te probleme, ekonomika naobrazbe nije nestala 70-ih godina kao područje akademskih istraživanja. I dok je prva generacija ekonomista iz područja ekonomike naobrazbe vjerovala u stvarni utjecaj razine naobrazbe na raspodjelu dohotka, druga generacija polazi od sljedećih dugoročnih odrednica položaja naobrazbe.

Uloga naobrazbe sve se više analizira kroz mjerenje razvoja (Meier, Rauch, 2000.). Pojam razvoja dobiva novu di-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

menziju – ljudski razvoj. Kretanje BDP-a kao mjera pomaka u razvoju ne daje potpunu sliku stvarnih promjena u pojedinoj zemlji. Pokazatelji kakvoće života (*Physical Quality of Life Index* – PQLI) sadrže niz drugih značajnih informacija u odnosu na uobičajenu sliku o veličini i strukturi bruto domaćeg proizvoda. To su informacije o očekivanom trajanju života, smrtnosti dojenčadi i stopi nepismenosti odraslog stanovništva. Ako se ovim informacijama dodaju one u svezi s temeljnim pokazateljima o naobrazbi stanovništva, postotku upisanih u osnovne, srednje ili visoke škole tada dimenzija mjerenja razvoja dobiva i svoju novu dimenziju – dimenziju ljudskog razvoja (*Human Development Index* – HDI). Međunarodne usporedbe veličine BDP-a i one prema kriterijima ljudskog razvoja razlikuju se po tome što pojedine zemlje s relativno nižim dohotkom po stanovniku (npr. bivše socijalističke zemlje) imaju relativno povoljniji pokazatelj ljudskog razvoja (razmjerno dobro razvijena zdravstvena i socijalna zaštita te postignuti nastavni standardi) u odnosu na BDP po stanovniku. Uvođenje elemenata tržišne ekonomije u ove zemlje otvorit će pitanje redefiniranja položaja naobrazbe u strategiji ukupnog razvoja, s naglaskom na financiranje.

Posljednje desetljeće dvadesetog stoljeća obilježeno je smjenom nekadašnjeg socijalističkog i planskog gospodarstva te prihvaćanjem demokratskog pluralizma i tržišnog poslovanja u mnogim zemljama Srednje i Istočne Europe. Nekadašnji koncept "izdašne" socijalne države doživio je slom. Osjećaj nulte cijene većine socijalnih, zdravstvenih i nastavnih usluga u uvjetima sve tanje gospodarske osnovice nije mogao zauvijek postojati. Urušavanjem socijalizma javljaju se otvorena nezaposlenost, siromaštvo i sve veći problemi u servisiraju zdravstvenih i izobrazbenih potreba. Na planu ekonomike naobrazbe sve se više javljaju analize stanja, postignuća i ograničenja u sustavu naobrazbe u tranzicijskim zemljama. U cjelini, stanje naobrazbe u tim zemljama ocjenjuje se tako da učenici i studenti količinski uče više od mladih u razvijanim zemljama i imaju veći broj informacija. Problem koji se javlja jest da su učenici i studenti zemalja u tranziciji znatno lošiji u primjeni stečenih znanja i sposobnosti, osobito u nepredviđenim uvjetima (Orlowski, 2001.). Stoga se kao najznačajniji prijedlog ističe da tranzicijske zemlje trebaju staviti težište na aktivan odnos i unapređenje unutrašnje učinkovitosti sustava te poboljšanje i osuvremenjivanje nastavnih metoda.

Je li naobrazba problem pojedinca ili države? Ili, koliko je problem zajednički? Na ta pitanja ekonomska znanost i praksa pokušavaju odvojeno i/ili zajednički dati odgovor. Sigurno jedno od područja jest i pitanje je li naobrazba javno ili pri-

vatno dobro. Ako je shvatimo kao pretežno javno dobro, tada je, sa svim njezinim karakteristikama, smještamo u dominantno područje utjecaja države. Tada se postavlja temeljno pitanje dostupnosti naobrazbe najvećem broju pojedinaca. Dobro su nam znane posljedice nekontroliranog rasta rashoda za naobrazbu šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Država blagostanja se "umorila", pa se od osamdesetih godina užurbano traže modeli financiranja naobrazbe koji će se temeljiti na programima, a ne, kao dotada, na iznosima koji nisu ovisili o stvarnim potrebama naobrazbe.

Ako pak naobrazbu shvatimo kao pretežno privatnu potrebu, tada se pojedinac javlja na tržištu kao kupac određene količine naobrazbe, slično određenoj količini roba ili usluga. Primjereno tržišnoj logici, pristup naobrazbi određen je dohodovnim mogućnostima pojedinca i cijenom školovanja. Diskriminacija u naobrazbi česta je pojava u vezi s dohotkom, spolom, nacionalnosti, rasom i slično.

Pred ekonomiku naobrazbe u novije se vrijeme postavlja pitanje istraživanja *pravednosti i efikasnosti u njezinu financiranju*. Pojam pravednosti i pravedne raspodjele nije nov pojam kojim se ekonomija bavi. Dapače, u posljednjih šest desetljeća, istražujući teoriju pravedne raspodjele, ekonomisti sve više smatraju da pravednost i nije baš sadržaj kojim bi se ekonomija trebala baviti. Štoviše, oni prepuštaju filozofima, pjesnicima i političarima da u okviru svojih znanstvenih i stručnih rasprava ocjenjuju stupanj pravednosti među pojedincima.

Ako pak želimo pojam pravednosti staviti u kontekst ekonomije, posebice ekonomike naobrazbe, tada nastupaju značajni problemi. Naime, raspodjela dohotka određena je u uvjetima tržišta raspodjelom faktorskih naslijeđa i cijenama koje će ti faktori postići (R. i P. Musgrave, 1993.). Međutim, tako shvaćena raspodjela dohotka ne mora biti i u pravilu nije sukladna s društveno poželjnom, što nužno traži pomoć fiskalnih i drugih mjera ekonomske politike.

Raspodjela dohotka koja presudno ovisi o cijeni faktora, odnosno vrijednosti faktorskoga graničnog proizvoda, ne može donijeti željeni stupanj jednakosti (pravednosti). Ako se tome dodaju i drugi utjecaji (statusni momenti, obiteljsko okruženje, sposobnosti), tada postaju jasniji praktični problemi nejednakosti. Oni se primarno očituju u društveno neprihvatljivim razlikama u raspolaganju pojedinaca i obiteljskih grupa dijelovima dohotka i bogatstva. Zbog toga poboljšanje u raspodjeli dohotka i bogatstva postaje jednim od temeljnih dugoročnih ciljeva ekonomske politike (Kirschen, 1994.). Te se razlike također javljaju i u stupnju dostupnosti pojedinim javnim dobrima. Dostupnost naobrazbe, zdravstva, zaposlenja,

hrane i krova nad glavom postaje na taj način ključnim pokazateljem pravedne raspodjele i ispitom civilizacijske razine pojedine države.

Ako u ovoj raspravi o pravednosti i efikasnosti u ekonomiji pođemo od kriterija Pareto-efikasnosti, prema kojem se blagostanje povećava samo onda kada se položaj nekog pojedinca ne može poboljšati a da se pritom ne pogorša položaj drugog, tada se temeljno pitanje pravednosti pomiče od stanja raspodjele na problem preraspodjele. Može li se dobrovoljnom odlukom pojedinca ili pak isključivo institucionalnim putem promijeniti udio pojedinca u raspodjeli kolača koji možemo nazvati dohodak ili bogatstvo? Svaka rasprava o pravednosti u sebi nužno sadrži i elemente kriterija efikasnosti. Oni se primarno očituju u pronalaženju takvoga oblika preraspodjele dohotka (da bi se postigao prihvatljivi stupanj pravednosti) koji neće donijeti društveni gubitak. Budući da se u pozadini svake preraspodjele nalaze porezi i različiti oblici transfera, to znači da se za ocjenu eventualnog društvenog gubitka/dobitka od određenog modela preraspodjele dohotka trebaju usporediti trošak i korist preraspodjele. Naravno, uz nužno sagledavanje i nemonetarnih učinaka javnih rashoda.

Sadržaj pravednosti i efikasnosti u slučaju javnog dobra, gdje po svojim značajkama spada naobrazba, predstavlja zamršen problem. Suvremena građanska ekonomska teorija u pogledu ovoga problema prolazila je dosad kroz nekoliko faza. Snažan razvoj teorijske koncepcije i prakse države blagostanja sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća davao je prednost socijalnim funkcijama države (Stiglitz, 1985.). Među njima osobito se isticala težnja da se svim pojedincima učini dostupnim minimum izobrazbenih i zdravstvenih usluga. U tom smislu javlja se i sintagma "jednakosti šansi u naobrazbi". Kao posljedica takvih nastojanja javlja se nekontroliran rast javnih izdataka uz problematične rezultate. Reforma države blagostanja u uvjetima konzervativne ekonomske politike (neomonetarizam i ekonomija ponude) donosi zaokret u pogledu daljnega rasta javnih rashoda. Od nekadašnjeg "prirodnog prava" na izobrazbene, zdravstvene i druge javne usluge nastaje pitanje koliko pojedinac a koliko država treba sudjelovati u troškovima naobrazbe i zdravstva. Uključivanje korisnika u podjelu troškova treba poticati efikasnost izdataka. Dotadašnje pretežno financiranje institucija zamijenjeno je plaćanjem naknade za cjelovite programe u naobrazbi i zdravstvu.

U novije vrijeme pokušava se razriješiti dilema: socijalna država ili socijalna politika? U pozadini ove dileme leži nastojanje da se kroz niže sudjelovanje države u društvenom proizvodu omogući veća konkurentnost privrede u svjetskim razmjerima (Zaehner, 1996.). "Totalna" socijalna država za nosi-

telje ekonomske politike postaje nešto neprihvatljivo. Štoviše, sudjelovanje države u bruto socijalnom proizvodu od 30 posto, umjesto dosadašnjih 50 posto, za mnoge industrijski razvijene zemlje značilo bi povećanje njihovih natjecateljskih sposobnosti na svjetskom tržištu. Stoga se aktualna ekonomska politika u većini zemalja radije okreće socijalnoj politici umjesto socijalnoj državi. Slijedom toga sve se češće susreću restrikcije u području prava u naobrazbi, zdravstvu, socijalnoj skrbi.

Ipak, da bi se ublažile posljedice restrikcija u području financiranja naobrazbe, ekonomisti iz područja ekonomike naobrazbe sve više istražuju čimbenike poboljšanja stupnja njezine dostupnosti te poduzimaju različita mjerenja. Rezultati tih mjerenja služe nositeljima izobrazbene politike u ispravljanju negativnih učinaka tržišnog mehanizma. Neki od autora koriste tzv. indekse nejednakosti troškova po učeniku među pojedinim regijama i školama. Pritom polaze od činjenice da su rashodi za naobrazbu (rashodi za investicije i tekući rashodi) promatrani u odnosu na subjekte u naobrazbi ključni pokazatelj (ne)jednakosti među pojedinim regijama i školama. U ovom slučaju, dakle, promatra se ekonomska snaga pojedine regije i potreba da se s globalne (državne) razine intervenira. Nakon spoznaje o regionalnim razlikama očekuje se selektivni financijski pristup. Drugi autori pak ispituju razlike u mogućnostima utjecaja roditelja na nastavni proces u pojedinim školama i regijama. Ovaj utjecaj jednako podrazumijeva sudjelovanje u upravljanju školom i financijsko sudjelovanje roditelja u troškovima funkcioniranja škole. Posljednje se transparentno vidi na primjeru doznaka za naobrazbu (izobrazbenih vaučera). Svim autorima zajednički je cilj potaknuti financijsku reformu školstva koja će povezati jednakost djece i efikasnost škola. Štoviše, poboljšana socijalna efikasnost i pravednost u cjelokupnom nastavnom sustavu doprinijet će boljoj naobrazbi i ljudskom rastu u društvu. Za realizaciju tih ciljeva očekuje se napor države na globalnom planu glede postizanja kompromisa na crti škola – porezni obveznici.

Sljedeće novije značajno područje istraživanja u ekonomici naobrazbe jest *socijalizacija funkcije naobrazbe*. Kada je 1976. godine izašla knjiga S. Bowlesa i H. Gintisa, "Školovanje u kapitalističkoj Americi", značajno su se promijenila dotadašnja stajališta o ekonomskoj vrijednosti naobrazbe. Stajališta u knjizi uglavnom se temelje na tvrdnji da su ekonomsku vrijednost naobrazbe u kapitalističkoj (tržišnoj) ekonomiji pogrešno shvatili ortodoksni ekonomisti naobrazbe. Veza između osobnih zarada i naobrazbe nije tako čvrsta kao što pojedinci misle. Stvarna postignuća u većini zanimanja vrlo malo ovise

o izravnoj upotrebljivosti poznatih vještina, a mnogo više o određenim osobnim sposobnostima. Osobne sposobnosti iskazuju se tijekom cijeloga školovanja, a sam nastavni sustav tako je ustrojen da ih potiče. Sposobnosti kao što su točnost, upornost, koncentracija, inteligencija, uslužnost i sposobnost da se timski radi nisu obilježja manje izobraženih pojedinaca. Zanimanja s vrha piramide zaposlenja široko su dostupna fakultetski školovanima. Podvojenost pojedinaca s manje i više naobrazbe više je nego očita. Osnovna i srednja naobrazba stvaraju radnička zanimanja, a visoka naobrazba stvara rukovoditelje i menadžere. Škole u kapitalizmu funkcioniraju slično tvornicama: jednako su hijerarhijski organizirane, a jedne i druge zahtijevaju poslušnost i pokoravanje središnjem autoritetu. Radnici (dakle, pojedinci s manjom količinom naobrazbe) motivirani su ne bitnom vrijednošću svojega rada već obećanim plaćama. Studenti su motivirani natprosječnim nagradama nakon završenog studija – nagradama koje se ne izražavaju samo većim plaćama. Stanje na tržištu rada posljedica je društvenih odnosa u školstvu: oni proizvode društvenu podjelu rada u kapitalizmu! U stvarnosti postoji gotovo savršena podudarnost izobrazbenog i ekonomskog sustava. Budući da nije moguće precizno utvrditi kvantitativan odnos između rasta gospodarstva i rasta izobrazbenog sustava, zadatak je naobrazbe u sklopu doprinosa ekonomskom rastu upotpuniti društvenu funkciju obitelji u prenošenju navika, vrijednosti i stajališta nužnih za odgovarajuće obavljanje posla u tržišnom gospodarstvu. Zanimljivo je istaknuti da ekonomisti naobrazbe novijeg vremena negiraju veće značenje izobrazbenog planiranja. Prognoze ljudskih potencijala za dugo razdoblje jako su netočne i tek su malo bolje od pukog pogađanja. Odgovor nesavršenosti znanstvenog predviđanja opsega i strukture ljudskih potencijala nalazi se u skraćivanju izobrazbenih ciklusa. Kod zanimanja koja imaju produženi izobrazbeni ciklus i visoke ulazne standarde, potrebno je poraditi na skraćivanju izobrazbenog perioda kako bi se takav kraći ciklus uskladio s kratkoročnim signalima tržišta rada.

Orijentacijska hipoteza predstavlja pokušaj ekonomista naobrazbe da odgovore na ključno pitanje: koliko naobrazba a koliko sposobnost pojedinca određuju njegov položaj na tržištu rada, odnosno njegov ulazak u svijet rada? Teorija ljudskog kapitala dosta čvrsto je tvrdila kako je veća količina naobrazbe bolja ulaznica za bolje plaćene poslove. Danas se još uvijek ekonomisti naobrazbe ne slažu oko toga koliko stupanj naobrazbe a koliko razni oblici sposobnosti utječu na položaj pojedinca. "Snažnija" varijanta orijentacijske hipoteze polazi od činjenice da u početku zaposlenja prednost zaposlenja visokostručnog pojedinca može biti značajno umanjena dodatnim godinama radnog iskustva pojedinca sa završenom sred-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

njom školom. Poslodavci pri prijmu novih radnika na posao čine velike greške: umjesto da putem različitih testova sposobnosti utvrde stvarnu sposobnost pojedinaca s fakultetom ili srednjom školom, oni jednostavno vjeruju većim izobrazbenim kvalifikacijama pojedinaca sa završenim fakultetom. Ekonomisti naobrazbe stoga predlažu neovisno testiranje sposobnosti potencijalnog zaposlenika te da ga se zatim plati prema njegovim sposobnostima. Tzv. snažna varijanta orijentacijske hipoteze donijela je najmanje tri iskustvena zaključka. Prvo, privatna stopa povrata na naobrazbu za one koji ne završe fakultet ponekad stvarno nadilazi prinose onih sa završenim fakultetom. Drugo, učinak godina izobrazbe na osobne zarade općenito raste prije pada s dodatnim godinama radnog iskustva. Treće, poslodavci svakako trebaju prije zapošljavanja određenog pojedinca provesti testiranje.

"Slabija" varijanta orijentacijske hipoteze podrazumijeva upotrebu izobrazbenih kvalifikacija kao neku vrstu statističke diskriminacije prilikom zapošljavanja. Ipak, većina ljudi danas respektira naobrazbu kao pravičnu i legitimnu te odobrava njezino korištenje kao prednost pri zapošljavanju.

EKONOMIKA NAOBRABE I NJEZINO MJESTO NA SVEUČILIŠNOM STUDIJU U HRVATSKOJ

Dometi i postignuća svjetske znanstvene literature iz područja ekonomike naobrazbe više su nego očiti. Isto tako i sve veće i kompleksnije zadaće koje se postavljaju pred naobrazbu kao djelatnost. Postavlja se pitanje kako se znanstvena teorija i nastavna praksa u Hrvatskoj nose sa spomenutim sadržajima i problemima.

Prvi značajniji radovi iz područja ekonomike naobrazbe u Hrvatskoj javljaju se sredinom sedamdesetih godina prošloga stoljeća. U odnosu na shvaćanje uloge naobrazbe u tadašnjem ideološko-političkom okruženju, sadržaj tih radova u određenoj mjeri anticipira kasnija događanja u znanosti o naobrazbi. Tako se već sredinom sedamdesetih godina u nekim radovima spominje i analizira veza ekonomskog razvoja i naobrazbe (Polić, 1975.), doduše, bez značajnije primjene metoda kvantitativne ekonomske analize. Ipak, već tada se ukazivalo na činjenicu da ulaganje u naobrazbu treba više shvaćati kao investiciju, a manje kao potrošnju. Spomenuto vrijeme također obilježava značajan znanstveni interes za usklađenost potrebne i stvarne izobrazbene strukture zaposlenih u Hrvatskoj. Tadašnji koncept makroekonomskog planiranja u zemlji primijenjen je i u slučaju planiranja kadrova. U nekih autora nalazimo paletu različitih pristupa planiranju kadrova (Polić, 1974.). Ipak, kao što su kasniji događaji pokazali, praksa planiranja kadrova na razini cijele države, ali i poduzeća, bila je tek blijedi supstitut razvijenom tržištu radne snage i tr-

žišnom funkcioniranju zanimanja.

Na kraju sedamdesetih godina javlja se značajno udžbeničko djelo iz područja ekonomike naobrazbe (Jašić, 1979.), koje na prihvatljiv način definira i detaljno analizira njezin sadržaj. Ekonomika naobrazbe definira se kao znanstvena disciplina koja ima temeljni zadatak optimalizirati *inpute* u naobrazbu (opseg i struktura fiskalnih instrumenata) i izobrazbeni *output* (takav *output* koji će preferirati ciljeve gospodarskog i socijalnog razvoja). Uz detaljnu analizu financijskog i realnog fenomena u naobrazbi, u ovome radu analizira se tamošnja problematika naobrazbe u Hrvatskoj. Daljnji istraživački naponi istoga autora na području ekonomike naobrazbe urodili su novom knjigom. Ona se posebice fokusira na sve naglašeniju međuovisnost naobrazbe i strukturnih promjena (Jašić, 1987.). U uvjetima sve veće nezaposlenosti i inflacije pred naobrazbu se postavljaju nove zadaće u odnosu na prethodno razdoblje. Cijeli se problem dodatno zaoštava sve dinamičnijim tehnološkim promjenama koje suzuju vremenski horizont u kojem je moguće realno uskladiti izobrazbenu strukturu zaposlenih. Zbog toga se više naglašava značenje tzv. sveobuhvatnog i dugoročnog planiranja naobrazbe.

U devedesetim godinama istraživanja na području ekonomike naobrazbe u Hrvatskoj usmjeruju se na nekoliko područja. Propituje se postojeći i daju prijedlozi novog koncepta financiranja (Barić, 1994.). Raznovrsniji izvori financiranja te decentralizacija sustava financiranja naobrazbe predstavljaju temeljna područja promjena nastavnog sustava u Hrvatskoj. Na tragu iznijetih problema isti autor vrši istraživanje temeljnih indikatora hrvatskog izobrazbenog sustava (Barić, 1999.). Detaljno se analiziraju indikatori *inputa*, indikatori *outputa* te indikatori komplementarnosti naobrazbe i društva. Analiza indikatora ukazala je na ključna mjesta promjena u nastavnom sustavu zemlje i njegova okruženja. Posebnu pozornost zaslužuje analiza visokoškolske naobrazbe ekonomista u Hrvatskoj (Barić, 2001.). Dinamika upisa budućih diplomiranih ekonomista i stopa napuštanja nastavnog sustava otkrili su temeljne probleme izobrazbe ekonomista u Hrvatskoj. Oni se očituju u predugom zadržavanju većine studenata u procesu izobrazbe. To s jedne strane pogoduje recesijskim obilježjima hrvatskog gospodarstva, a s druge strane govori o rasipanju oskudnih roditeljskih i državnih financijskih sredstava.

Daljnja istraživanja na području ekonomike naobrazbe mogu se svesti na pokušaje osvijetljivanja značenja ulaganja u naobrazbu, kako sa stajališta pojedinca tako i sa stajališta društva (Vuković, 1995.). Prikaz stopa povrata pokazuje nešto više stope na razini pojedinca u odnosu na društvenu stopu povrata. Isto tako razlikuju se stope povrata ulaganja u poje-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

dine stupnjeve naobrazbe.

Dokaz o komplementarnosti nastavne djelatnosti s drugim znanstvenim disciplinama, ali i unutar samih edukoloških disciplina, jest pojava knjige "Edukologija: integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja" (Pastuović, 1999.). Veoma opsežan i nadasve iscrpan interdisciplinarni pregled izobrazbenih sadržaja (odgojno-nastavni sustav i njegovi ciljevi, psihologija cjeloživotne naobrazbe i odgoja, sociologija cjeloživotne naobrazbe i odgoja, ekonomika cjeloživotne naobrazbe i odgoja) govori o nizu specijaliziranih i sve podijeljenijih znanosti, razvoj kojih proizvodi sve slabije međusobno razumijevanje. Razvoj znanosti zakonito vodi specijalizaciji što produbljuje, ali istodobno suzuje, pogled na dijelove pojave koja je u stvarnosti nepodijeljena i jedinstvena. Zato je obuhvatan pogled koristan za potpunije razumijevanje kompleksnih pojava, kojima pripada i naobrazba.

Može se očekivati, stoga, da će sadržaji ekonomike naobrazbe u budućnosti zauzeti više mjesta nego dosad u diplomskoj i poslijediplomskoj nastavi na ekonomskim fakultetima u Hrvatskoj. Tim prije što studenti u strukturi dosadašnjih nastavnih planova i programa teško prepoznaju vrijednost svojih napora u profesionalnom usmjeravanju i uključivanju na tržište rada.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Sustav ekonomskih znanosti u posljednjih je stotinjak godina zakonito vodio prema specijalizaciji i podijeljenosti. Kao rezultat tih procesa razvile su se pojedine specijalizirane znanstvene discipline. Da bi se uopće moglo govoriti o pojedinoj znanstvenoj disciplini, nužno je da određeno znanstveno područje poprimi potrebnu kritičnu masu, prije svega u istraživačkom i spoznajnom smislu.

Ekonomika naobrazbe, kao relativno mlada znanstvena disciplina, u istraživačkom i spoznajnom pogledu u proteklih četrdesetak godina oblikovala se u respektabilan sadržaj diplomatske i poslijediplomske nastave.

Nastanak ekonomike naobrazbe počinje istraživanjima klasika ekonomske misli (A. Smith, J. S. Mill, A. Marshall), koja utvrđuju vezu između blagostanja/bogatstva i naobrazbe. Neki od njih ističu da pojedinac često nije sposoban prepoznati koristi koje mu donosi naobrazba, stoga se zalažu za veći utjecaj države u tom području.

Značajan napredak istraživanja u području ekonomike naobrazbe postignut je u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. Tada se istraživački naponi većine autora usmjeruju ka kvantifikaciji doprinosa naobrazbe i ostalih područja socijalne infrastrukture gospodarskom rastu i razvoju. Vrhunac tih istraživanja predstavlja tzv. teorija ljudskog kapitala. Njezina temeljna polazišta jesu: ulaganja u naobrazbu nisu komplement

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

već supstitut ulaganjima u materijalne faktore razvoja; postoji značajna pozitivna veza između količine nečije naobrazbe i njegovih zarada; nema monopolnih koristi od naobrazbe. Kasnije su se javila određena osporavanja ove teorije: problem sposobnosti.

Najnovija područja istraživanja u djelokrugu ekonomike naobrazbe usmjerena su na nekoliko područja. Prvo područje odnosi se na efikasnost i pravednost u financiranju naobrazbe. Te dvije institucije se međusobno isključuju. U nastavnoj praksi potrebno je različitim interventnim mjerama poticati jednakost šansi u naobrazbi (vertikalna i horizontalna jednakost).

Socijalizacija funkcije naobrazbe objašnjava probleme uključivanja pojedinaca na tržište rada. Oni su podjednako važni za tražitelje zaposlenja kao i za poslodavce. Stanje na tržištu rada jest posljedica stanja odnosa u društvu: oni proizvode društvenu podjelu rada u kapitalizmu. Sličnim problemima bavi se i tzv. orijentacijska hipoteza. Pojedinaac nastoji olakšati svoj ulaz na tržište rada većom količinom naobrazbe; poslodavac često vjeruje pojedincima sa završenim fakultetom bez obzira na njihove sposobnosti. Predlaže se stoga primjena različitih testova kao provjera stvarnih sposobnosti pojedinaca.

Kratak prikaz razvoja ekonomske misli iz područja ekonomike naobrazbe u Hrvatskoj otkrio je napore relativno malog broja znanstvenika značajne znanstvene produkcije. Ona se odnosi na razna područja: naobrazbu i ekonomski razvoj, planiranje kadrova i naobrazbu, efikasnost i pravednost u financiranju naobrazbe, naobrazbu i strukturne promjene. Unatoč prisutnim istraživačkim naporima ekonomika naobrazbe na dodiplomskom i poslijediplomskom sveučilišnom studiju u Hrvatskoj nema odgovarajuće mjesto. Predstojeća prilagodba visokoškolske naobrazbe u Hrvatskoj prema europskim nastavnim standardima treba joj osigurati mjesto među izbornim disciplinama.

LITERATURA

- Barić, V. (1994.), Temeljni elementi novog koncepta financiranja obrazovanja u Hrvatskoj. U: *Restrukturiranje gospodarstva u tranziciji*, Međunarodna znanstvena konferencija, Zagreb, Ekonomski fakultet.
- Barić, V. (1996.), Pravednost i efikasnost u financiranju obrazovanja. *Financijska praksa*, 20 (5-6): 523-537.
- Barić, V. (1999.), Temeljni indikatori nacionalnog obrazovnog sustava Hrvatske, *Naše gospodarstvo*; VEKŠ, Maribor.
- Barić, V. (2001.), *Suvremenost Mirkovićeva pristupa ekonomskoj znanosti i obrazovanje ekonomista u Hrvatskoj*, zbornik radova, Zagreb, Ekonomski fakultet.
- Becker, G. S. (1964.), *Human Capital*, New York, NBER.
- Becker, E. W. i Watts, M. (2001.), Teaching Economics at the Start of

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

the 21st Century: Still Chalk and Talk, *The American Economic Review*, 91 (2): 446-451.

Blaug, M. (1972.), *An Introduction to the Economic of Education*, London, Penguin Books.

Blaug, M. (1992.a), Where Are We Now in the Economics of Education? U: *The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education*. Vermont, USA, An Elgar Reference Collection.

Blaug, M. (1992.b), Education Vouchers – It All Depends on What You Mean. U: *The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education*. Vermont, USA, An Elgar Reference Collection.

Bowles, S. i Gintis, H. (1976.), *Schooling in capitalist America*, New York: Basic Books.

Bowman, M. J. (1974.), Postschool Learning and Human Resource Accounting, *The Review of Income and Wealth*, br. 4, str. 181-203.

Denison, E. F. (1972.), Classification of Sources of Growth, *The Review of Income and Wealth*, br. 1, str. 21-24.

Dill, D. D. (1997.), Higher education markets and public policy, *Higher Education Policy*, 10 (1): 331-356.

Dobrov, G. M. (1969.), *Nauka o naukama. U: Uvod u opšte poznavanje naučnih delatnosti*, Beograd, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, str. 13-182.

Elshtain, J. B. (1995.), *Democracy on Trial*, New York, Basic Books.

Fairweather, S. J. (2000.), Diversification or homogenization: how markets and governments combine to shape American higher education, *Higher Education Policy*, br. 13, str. 308-334.

Hanushek, E. A. (1992.), The Economics of Schooling: Production and Efficiency in Public Schools, *Journal of Economic Literature*, Vol. XXIV, str. 362-389.

Jašić, Z. (1979.), *Uvod u ekonomiku obrazovanja*, Zagreb, Informator.

Jašić, Z. (1987.), *Obrazovanje i strukturne promjene*, Zagreb, Ekonomski institut.

Johnstone, J. N. (1981.), *Indicators of Education System*, Paris, UNESCO.

Jurković, P. (1987.), *Osnove ekonomske društvenih djelatnosti*, Zagreb, Ekonomski institut.

Kirschen, E. S. (1994.), *Economic Policy of our Time*, Amsterdam, North Holland Publishing Company.

Lindenberg, M. M. (1993.), *The Human Development Race, Improving the Quality of Life in Development Countries*, San Francisco, International Center for Economic Growth.

McConnell, C. R. i Brue, S. L. (1994.), *Suvremena ekonomija rada*, 3. izd., Zagreb, MATE.

McMahon, W. W. i Geske, T. G. (1982.), *Financing Education*, Chicago, University of Illinois Press.

Meier, G. M. i Rauch, J. E. (2000.), *Leading issues in economic development*, New York i Oxford, Oxford University Press.

Musgrave, R.&P. (1993.), *Javne financije u teoriji i praksi*, Zagreb, Institut za javne financije.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

- Orlowski, L. (2001.), *Transition and Growth in Post-communist Countries, The Ten-year Experience*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Pastuović, N. (1999.), *Edukologija*, Zagreb, Znamen.
- Polić, V. (1974.). *Planiranje kadrova i obrazovanja*, Zagreb, Školska knjiga.
- Polić, V. (1975.), *Obrazovanje i ekonomski razvoj*, Zagreb, Školska knjiga.
- Rosenberg, N. (1971.), *The Economics of technological change*, London, Penguin modern economics.
- Salemi, K. M., Siegfried, J. J., Sosin, K., Walstad, W. B., Watts, M. (2001.), Research in Economic Education: Five New Initiatives, *The American Economic Review*, 91 (2): 440-445.
- Schultz, T. W. (1985.), *Ulaganje u ljude, Ekonomika kvalitete stanovništva*, Zagreb, CEKADE.
- Smith, A. (1937.), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, New York: Random House.
- Stiglitz, J. E. (1985.), *Economics of the Public Sector*, Second Ed., New York, Princeton University, W. W. Norton.
- Vuković, I. (1995.), *Financiranje visokoškolskog obrazovanja u Europi, Ulaganje u ljudsku inteligenciju*, Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Walford, G. (1992.), *Privatne škole*, Zagreb, EDUCA.
- Walstad, B. W. i Rebeck, K. (2001.), Assessing the Economic Understanding of U. S. High-School Students, *The American Economic Review*, 91 (2): 452-460.
- Weber, N. (1973.), *Privilegien durch Bildung, Ueber die Ungleichheit der Bildungschancen in der BR Deutschland*, Edition Suhrkamp, Frankfurt a/M.
- Zaehner, A. (1996.), *Sozialpolitik statt Sozialstaat*, Berlin, Die Welt.
- *** (1989.), *A Report on the Condition of Desegregation in American Public Schools by the Network of Regional Desegregation Assistance Centers*, USA, Washington DC.

The Interdisciplinary Character of Research in Education Economics

Vinko BARIĆ
Faculty of Economics, Zagreb

In the work the author discusses the complex phenomenon of interdependence in the system of economic sciences. Special attention is given to the interdisciplinary character of research in education economics. Although the term "historical development" cannot easily be connected with the length of existence of education economics, viewpoints on the mutual dependence of the income (wealth) earned and corresponding level of the nation's education can be found

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

in the works of classics of economic thought. A significant turning point in the research of education economics commences with the emergence of the theory of human capital. In addition to analysing the contribution of education to economic growth, this theory underlines the monetary and non-monetary benefits it brings. Education is a form of human capital: it is human in the sense that it becomes part of a person and it is capital because it is a source of future earnings. Research in education economics has recently been directed towards several fields. Analysis is moving towards issues of equity and effectiveness in financing education. In this respect most countries have experienced the problem of distributing the costs of education between the individual and state, in addition to the required instruments for the realisation of the syntagm "equality of opportunities in education". The socialisation of the function of education, as the next field of research in education economics, explains the interdependence of social relations in education and the situation on the labour market. In developed market economies it is necessary to make a considerable effort towards a more effective inclusion of all educated individuals into the world of labour. The final part of the article analyses the research attempts of Croatian scientists in the field of education economics.

Interdisziplinarität bei Forschungen im Bereich der Ökonomik des Wissenserwerbs

Vinko BARIĆ
Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Zagreb

Der Verfasser erörtert das komplexe Phänomen der Interdependenz im System der wirtschaftswissenschaftlichen Disziplinen. Seine besondere Aufmerksamkeit gilt der Interdisziplinarität von Forschungen im Bereich der Ökonomik des Wissenserwerbs. Obwohl der Begriff der "geschichtlichen Entwicklung" kaum mit der Ökonomik des Wissenserwerbs in Verbindung gebracht werden kann, da es eine solche noch nicht sehr lange gibt, sind Äußerungen über den gegenseitigen Zusammenhang zwischen dem erwirtschafteten Einkommen (Reichtum) und dem entsprechenden Bildungsstand eines Volkes bereits in den Arbeiten der wirtschaftswissenschaftlichen Klassiker nachzulesen. Eine entscheidende Wende auf dem Gebiet der Erforschung der Bildungsökonomik tritt parallel zur Theorie des menschlichen Kapitals ein. Diese Theorie analysiert den Beitrag der Bildung zum Wirtschaftswachstum und hebt des Weiteren ihren finanziellen sowie nicht-finanziellen Nutzen hervor. Bildung ist eine Form menschlichen Kapitals: Dieses Kapital haftet dem Menschen an, wird zu einem Bestandteil von ihm;

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 141-162

BARIĆ, V.:
INTERDISCIPLINARNI...

dieses Kapital ist die Quelle zukünftiger Einkünfte. Die jüngsten Forschungen im Bereich der Bildungsökonomik sind auf mehrere Teilbereiche ausgerichtet. Analysiert wird so u.a. die Frage der Gerechtigkeit und Effizienz bei der Finanzierung des Bildungserwerbs. In diesem Sinne sehen sich die meisten Länder mit dem Problem der Kostenaufteilung zwischen Einzelperson und Staat konfrontiert, wobei die notwendigen Instrumente zur Verwirklichung des Syntagmas der "gleichen Bildungschancen" gewährleistet sein müssen. Unter dem Sozialisations-Hintergrund der Bildungsfunktion als dem nächsten Untersuchungsgegenstand innerhalb der Erforschung der Bildungsökonomik versteht man die gegenseitige Abhängigkeit der sozialen Bezüge zwischen Bildungswesen und Arbeitsmarkt. In entwickelten marktwirtschaftlichen Systemen sind bedeutende Anstrengungen vonnöten, um sämtliche Einwohner mit hohem Bildungsgrad nachhaltig auf dem Arbeitsmarkt einzusetzen. Der Artikel schließt mit einem Kommentar zu Forschungsarbeiten kroatischer Wissenschaftler im Bereich der Bildungsökonomik ab.